

ANADOLU'DA TOPLUMSAL KİMLİĞİN İNŞASI VE DEDE KORKUT BOYLARINDAKİ BİREYİN TEKÂMÜLÜ

Mehmet Surur ÇELEPİ

Özet: Dede Korkut Boyları, Oğuzların dünya algılarının, kültürel hafızanın aktarılmasıyla dünyaya uyarlanmasını işleyen ve Türk kültür tarihinin envanter listesi olarak kabul edilen başat eserlerindedir.

Oğuzların temsilcisi Osmanlı, yükselme döneminin başlarında hükümlerinin sürdüğü bölgelerde bir toplumsal kimlik inşasına başlar. Bu süreçte fiziki olarak fethedilen toprakların manevi olarak benimsenmesi amaçlanır. Bu doğrultuda yoğun bir kültür hareketine girişen Osmanlı, Oğuz töresini işleyen Dede Korkut boylarının yazılmasını veya derlenmesini sağlamış olabilir.

Dede Korkut Kitabı, Oğuz töresinin mesajlara dönüştürülerek edebi eser hâline getirilmiş hâlidir. Eserde en çok bireyin tekâmülüne (gelişimine) önem verilir. Tekâmülün gerçekleşmesi tefekkür ve tezekkürün uyumuna bağlıdır. Eserde, erdem, Tanrı kutu, mürşit / eğitim, akıl istişare, öğüt, din, rüya gibi unsurları tefekkür ederek içselleştirmesi beklenen birey bunları hüner, alplık, liyakat, sadakat, namus, itaat, hayâ olarak dışa yansıtmalı ve hayatını buna göre düzenlemelidir. Osmanlı, yükselme döneminde kemale ermiş, tekâmülünü tamamlamış bireylere muhtaçtır. Tefekkür ve tezekkürü uyumlu bir şekilde hayatlarına uyarlayan bu insanlar, Osmanlı'nın yükselme döneminde ve gelişmesinde ihtiyaç hissettiği en önemli desteği sağlamış olacaktırlar.

Anahtar kelimeler: Anadolu, Osmanlı İmparatorluğu, Dede Korkut, toplumsal kimlik, birey, tekâmül.

The Construction of Social Identity in Anatolia and the Spiritual Evolution of the Individual in Dede Qorqut Narratives

Abstract: Dede Qorqut Narratives, a major literary work regarded as the inventory list of Turkish cultural history, addresses the way Oghuzs perceived the world and its adaptation to the rest of the world with cultural memory transfer.

Ottoman Empire, the representatives of Oghuzs, started to construct a social identity in the beginning of the Growth Period, in the regions under its sovereignty. During this process, it was aimed that lands physically conquered would be embraced adoptively. In accordance with this aim, Ottomans, upon initiating an intense cultural movement, enabled Dede Qorqut Narratives, treating Oghuz morals, to be written or compiled.

Dede Qorqut Narratives are the literary works formed with the transformation of Oghuz morals into written messages. In the work, mostly, the issue of spiritual evolution of individual is given place. The fulfilment of this spiritual evolution depends on the compatibility of contemplation and recall. In the book, the individual who is supposed to internalise the elements such as virtue, the Divine Kut, mentor/education, wisdom, consultation, advice, religion, dream by mediating on them, should reflect these things in the form of skill, bravery,

merit, loyalty, pudicity, obedience, modesty; and arrange his life accordingly. In the Growth Period, Ottoman Empire needed individuals who had reached maturity and fulfilled their spiritual evolution. These people adapting contemplation and recall compatibly into their lives would provide the most crucial support that Ottoman Empire needed in the growth period and in its development.

Key words: Anatolia, Ottoman Empire, Dede Qorqut, social identity, individual, spiritual evolution.

Giriş

Dede Korkut Kitabı, Oğuzların ata yurttaki dünya algılarının, kültürel hafızanın aktarılmasıyla yeni topraklardaki dünyaya uyarlanması işleyen ve Türk kültür tarihinin envanter listesi olarak kabul edilen başat eserlerindedir. Kitabın, kültür tarihine ışık tutması, boyların içeriklerindeki zenginlik, işlevleri, konuları, tarihleri, mesajları, motifleri gibi birçok önemli unsur, haklarında birçok değerli çalışma yapılmasına imkân verir.

Oğuzlar, 10 ve 11. yüzyıllarda hızlanan Anadolu'nun fethinden sonra, manevi fethi de gerçekleştirmek için çeşitli politikalar geliştirirler. Türk akınları ve göçlerinden sonra yavaş yavaş Türk yurdu olarak anılmaya başlayan Anadolu, bazen kolonizatör adı verilen Türk dervişleri¹ sayesinde sistemli göçler alırken bazen de Moğol baskısı ve kaos ortamından kaçanların yeni yurt bulma endişeleriyle düzensiz ilerleyen göçlerine sahne olur. Yeni topraklarda yeni uygarlıklarla karşılaşan Türkler, yüzyılın içerisinde bulunduğu buhranın ve kaosu da etkisiyle uzun bir zaman siyasi ve sosyal birliği kuramazlar. Üç yüzyıl boyunca devletler, beylikler kursalar da hem gayrimüslimlerle hem de birbirleriyle mücadeleleri nedeniyle kaosu yaygınlaşmasını engelleyemezler.

Bu yüzyıllar içerisinde, Anadolu'daki sosyal ve siyasi birliğin sağlanabilmesi için başta tasavvuf olmak üzere bazı akımlar, çok renkliliği koruyarak Anadolu'daki sosyal ve siyasal birliği kurmaya çalışırlar. Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş, Yunus Emre, Mevlana gibi abide şahsiyetler, toplum faydasını gözeterek oluşturdukları eserlerinde hem toplumu yönlendirmiş, teskin etmiş hem de Türk milletinin yüksek medeniyet seviyesine çıkmasına katkı sağlamışlardır.

Anadolu'nun fiziki olarak fethinin tamamlanmasıyla beraber, manevi fetih de edebî eserlerle hızlanır. Bu çerçevede Türkistan ve Horasan menşeli din ulularının hayatlarına yönelik menkıbeler; gaza ve cihatlarda büyük başarılar elde eden kahramanların hayatları etrafında destanlar, yeni vatanda siyasi ve sosyal ortama derhal uyum göstermeleri ve kaotik ortamdan kurtulmaları için cahil Türkmenlere yönelik tasavvuf kaynaklı manzumeler yazılır veya anlatılır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. (Barkan, 1942, ss. 279-300).

Bir taraftan da kökeni eskilere dayanan anlatıların bu süreçte derlenmesi sağlanır.

Bu eserlerin temel gayelerinden biri yeni ülkenin, yeni toprağın vatan olarak benimsenmesini sağlamaktır. Manevi fetih olarak adlandırılabilir bu süreçte somutlaştırma gayesi belirginleşir. Somutlaştırma gayesi Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir.

Oğuzların kurduğu en büyük devlet olan Osmanlılar, yeni toprakların vatanlaştırılması, siyasi ve toplumsal otoritenin sağlanması, birlik ve beraberliğin tesis edilmesi ve en önemlisi de yeni toplumun ihtiyacı olan kimliğin inşası için bazı kültürel faaliyetler gerçekleştirirler. II. Murat devri (1421-1451) bu bağlamda önemli bir dönemdir. II. Murat devri siyasi, askerî ve idari alanda elde edilen başarılar, devlet ve toplum hayatındaki düzenlemeler açısından olduğu kadar ilim, kültür ve sanat çalışmaları yönünden de ön plana çıkar. Bu çalışmaların bilinçli olarak yürütülmesiyle tarih yazıcılığı, tarihî takvimler, gazavatnameler, fetihnameler, destanlar kayıt altına alınır. Bu dönemde dinî edebiyatın da ilk örnekleri verilmiştir. II. Murat'ın başlattığı geniş kapsamlı kültürel ve bilimsel faaliyetlerin sonucu ve bizzat kendisinin teşvikiyle Oğuz geleneğinin günümüze taşınmasını sağlayan Yazıcızade Ali'nin *Tarih-i Âl-i Selçuk*'u ve Molla Ârif'in *Dânişmendnâme*'si gibi önemli eserler bu dönemde yazılmış ve derlenmiştir (Öztürk, 2012. ss. XX-XXI). Yine bu dönemde (1436-1437) en eski nüshası yazılan ve Türk gazi tipini mükemmel bir biçimde aksettiren *Battalnâme*, sadece halk arasında değil, Osmanlıların Rumeli topraklarında başlattıkları fetihler ve mücadeleler çağında da gaziler arasında sevilerek okunmuştur (Ocak, 1992, s. 206).

Sonraki kısa zaman dilimi içerisinde Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Cem Sultan, dedesinin yaratmış olduğu kültürel iklimin devamlılığıyla *Saltuknâme*'yi derletir. Fatih Sultan Mehmet, Uzun Hasan seferine çıkarken, Edirne'yi Cem Sultan'a emanet eder. Cem Sultan bir avdan sonra Sarı Saltuk türbesini ziyaret eder ve burada Sarı Saltuk'un kerametlerini duyar. Bunların bir araya getirilmesi için Ebu'l-Hayr Rumî'yi görevlendirir. Rumî, uzun bir çalışmadan sonra *Saltuknâme*'yi hazırlar (Yüce, 1987, s. 10). Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı, bazı eserlerin derlenmesi, yazılması için devlet adamlarını veya yazarları bilinçli olarak teşvik etmiştir. Bu teşvikin yanında, *Saltuknâme*'de olduğu gibi görevlendirme olup olmadığı da tartışılmalıdır.

Derlenen veya yazılan bu eserlerin en önemlisi Dede Korkut Kitabı'dır. Kitaptaki boyların derlenme ve yazıya aktarılma dönemi yine II. Murat, Fatih Sultan Mehmet ve Cem Sultan dönemidir. Görev, teşvik veya öz irade neticelerinin herhangi biriyle hazırlanan Dede Korkut Kitabı'nda derleyici, kendi adını *Dânişmendnâme* ve *Saltuknâme*'de olduğu gibi paylaşmamıştır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki olayların nerede geçtiği ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ama Dede Korkut anlatılarının epiko-romanesk sayılan halk anlatısı örnekleri olabileceği unutulmamalıdır. Halk anlatıları akarsu misali bölgeden bölgeye, zamanın değişen koşullarını içselleştirerek aktarılırlar. Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatılar, ata yurtları konu edinmiş olabilirler. Fakat derleyici bu akarsudan bir avuç suyu yani bu anlatıları, Doğu Anadolu, Azerbaycan coğrafyasından geçerken derlemiş olabilir. Başka bir ifadeyle, bir yazar daha önce konusu, ideolojisi, kahramanları belirlemiş fakat sözlü gelenekte yaşamakta olan bu anlatıların epizotlarını bir araya getirmiştir. Bu telif için bol miktarda hazır malzemeyi, hatta birçok klişe ifadeyi de kullanmış, kendi şahsiyetinden bazı şeyler katmış, bir ölçüye, bir plana göre işleyip yazıya geçirmiştir (Boratav, 1958, s. 61).

Eser, telif olduğundan zaman, mekân ve kaynak birliği aranmamalıdır. Eserde tarihî iki ana tabaka var. Birincisi Oğuzların eski vatanları Sır-derya bölgesiyle ilgilidir ve Oğuz boylarıyla birlikte Anadolu'ya taşınmıştır. Bu tabakanın temsilcisi Salur Kazan'dır. İkinci tabaka 13. yüzyıl ortalarından başlayarak Doğu-Anadolu ve Azerbaycan'da Gürcülerin, Abhazların ve bilhassa Trabzon Rumlarının yurtlarına Türkmen zümrelerinin ve daha çok Akkoyunluların akınları ve bu kavimlerle türlü komşuluk münasebetleri ile ilgilidir. Bu tabaka Bayındır Han'ın adı etrafında işlenmiştir. Salur boyunun destanı, Bayındırlı-Akkoyunlu destanıyla karışmıştır (Boratav, 1958, ss. 57-58). Yani Oğuz Türkleri ata yurtlardaki mücadeleleri batıya getirirken buraya göre mahallileştirmişler ve batıda geçen olaylarla harmanlamışlardır (Gökyay, 1994, ss. 78).

Battalnâme ile başlayan ve *Dânişmendnâme*, *Saltuknâme* ve *Dede Korkut Kitabı* ile taçlanan bu dizginin derlenmesinde, Batı Türklerinin son ve en büyük temsilcisi olmaya çalışan Osmanlı bilinçli bir politika izlemiştir. Özellikle bir devlet destanı biçimindeki Dede Korkut boylarının derlenme veya yazılma tarihleri, Osmanlıların güçlendiği ve yeni bir toplumsal kimliğin inşa sürecinin hızlandığı dönemdir. Bize göre; kargaşanın son bulmasıyla Osmanlı, siyasi ve toplumsal otoritenin sağlanması için toplum mühendisliğine soyunarak, kökeni ata yurtlarda atılmış Dede Korkut boylarının Anadolu'da derlenmesini veya yazılmasını sağlamış olabilir. Bu kitap sayesinde eski siyasi, toplumsal ve kültürel kimlikler, güçlü bir töre anlayışının varlığını hatırlatan mesajlarıyla nakledilerek, yeni topraklarda yaşatılacak ve böylelikle somutlaştırmayla beraber toplumsal kimlikler yeni yurttaki tekrar inşa edilecektir. Yeni toplumsal kimliğin eskiyle bağlantısı olmasını isteyen Osmanlı, kitaptaki boyların kültür unsurlarının ortak Türk felsefesine ait dinamikleri içerdiğinin ve bu dinamiklerin de Oğuzların törelerinin olduğunun farkındadır.

Türlere atalarından kalan kuralların bütünü olan "töre", genelde Selçuklular ve Osmanlıların ilk devrelerinden kalan teamüller olarak kabul edilmiş ve "Oğuz

töresi” kalıplaşmış bir tabir olarak kullanılmıştır (Ziya Gökalp, 2005, ss. 9-11). Töre, kaynağı itibarıyla kutsal ve atalar kültürüyle ilgili olan, Türk toplum hayatının ilk devirlerinden beri hayatı düzenleyen manzumelerin tümüdür. Toplum hayatını düzenlerken ilahi kaynaklı olduğuna inanılan normları belirlemiş, medeniyet değişiklikleri ile bu normları gelenek olarak devam ettirmiştir (Yücel, 1999, s. 346).

Kayı boyuna yeni bir kuvvet vermek için hazırlanmış izlenimi yaratan eser, göçebelikten yerleşik hayata, göçebe ve hayvancı ekonomik temele dayalı devletten iri feodal devlete geçişi yansıtır (Bayat, 1999, s. 71) ve yeni kurulan, uygarlaşmakta olan bir toplumun yeni yeni doğan kuralları bir kalıba dökülür (Abdullayev, 1995, s. 5). Bu kuralların Türklerin kültürel hafızasına ve yeni dünyanın ihtiyacına uygun olması gerekmektedir.

Bize göre Osmanlı, Dede Korkut boylarını derletir çünkü toplumsal kimliğin inşasında eski kültürel hafızayı yeni topraklarda, devletiyle uyumlu bir topluluk yaratmak için kullanır. Bunu yaparken Oğuz töresinden faydalanması bir şekilde de Oğuz milliyetçiliği yapmış olduğunu gösterir. Bu politikayla Türklerin serveri olunacağı gibi, bireyin devletle ve yeni düzenle uyumu sağlanacaktır.

Bahsi geçen dönemde Anadolu’da daha önce aktarıldığı gibi birçok abide şahsiyet, birbirine hem yakın hem uzak fikir akımları; ibadetleri, zikirleri birbirinden farklı ama aynı amaca hizmet eden birçok tekke mevcuttur. Bütün bu bileşenlerin, yöntem ve icraları birbirinden farklı olsa da hepsi aynı amaca hizmet ediyordu: Anadolu’da siyasi ve sosyal birliği sağlamaya çalışmak. Bu amaç için yeni din ve aynı zamanda bilgi kaynağı olan İslamiyet ile güçlü Oğuz töresi bütün bileşenlerin ortak noktasıydı. Anadolu’nun her tarafında bu içselleştirme hareketine bir destek de Dede Korkut Kitabı’dır. Anadolu’da olmasa da fikirleriyle Ahmet Yesevi, Anadolu’da Hacı Bektaş, Yunus Emre, Kaygusuz ve nice abdal ve dervişler aynı amaca yönelik ama farklı şekillerde ne yapıyorlarsa, hangi amaca hizmet ediyorlarsa, bizce Dede Korkut Kitabı da aynı amaca hizmet ediyordu. Bu bağlamda bu bildiri içerisinde birçok tasavvuf terimi geçmektedir. Tasavvuf daha çok, devrin tek sosyal ve dinî kurumları olan tekkelerle anılan bir terim olsa da tasavvufun evrensel içeriği, bu çalışmada tasavvuf terimlerinin kullanılmasına olanak sağlar.

Dede Korkut Kitabı’nda birçok değer yer alır. Bu değerlerin varlığı ve toplum üyeleri tarafından benimsenmesi ahenkli bir toplum hayatını tesis eder ve evrensel insan yaradılışının Türk kültürünün kabulleriyle içselleştirilmesini sağlar. Bu ahenkli toplumun oluşumu anlamlar, değerler, kurallar bütünlüğünü zorunlu kılar (Günay, 1999, ss. 194-200). Anlatılarda değerler örgüsü üç katmanlıdır. En alta ferdî varlık alanına ait değerler yer alır. Aileye ve çevreye

ilişkin değerler orta katmanı oluşturur. İlahi temele dayalı değerler ise en üst katmandır (Arslan ve Köktürk, 2007, s. 255).

Bütün bu değerler, boyların ana unsurlarından olan uyumu oluşturur. Bu uyumun tesisi bireye bağlıdır. Toplumsal kimliğin inşasında en önemli husus bireyin kendini geliştirerek arzu edilen kâmil insan derecesine ulaşmasıdır. Bireysel kimlikler kristalize edilerek toplumsal kimlikler oluşur. Mürettip, eserin en başından itibaren toplumsal birlik ve bütünlük fikrinin aile ve birey temeline dayandığının farkındadır ve bunu edebî bir dille kendi toplumuna ve kendinden sonra yaşayacak olan Türk milletine gösterme çabasındadır. Bunun da bireyin, ailenin ve toplumun kendi içinde bir bütün oluşturması şartına bağlı olduğu hissettirilmekte ve beraberlik fikri farklı açılardan farklı örneklerle gösterilmektedir (Ekici, 2001, ss. 51-53).

Bütün bunlar bireyin bu değerleri tefekkürü (içselleştirme) ve tezekkürü (dışa vurum, yansıtma) ile mümkündür. Tefekkür, bireyin tekâmülü için gerekli değerlerin içselleştirilmesini, tezekkür ise bunların hayata tatbikini sağlar. Boylardaki değerlerin bu çerçevede ele alınması gerekir. Tefekkür unsurları bireyi besler, erginleştirir; tezekkür unsurları ise toplumsal kimliği oluşturacak özellikleri sergilemesini zorunlu kılarak rol model olmasını sağlar.

1. Bireyin Tefekkürü

Bireyin, erginleşmesi her şeyden önce tefekküre bağlıdır. Tefekkür, kalbin akıl ve zihinle muhakeme sürecini idrak ederek harekete geçmesi ve böylelikle iyiyi kötüden ayırt edebilecek vicdanın devreye girmesini sağlayan sebeptir (Uludağ, 1995, s. 518). İnsanın önemli vasıflarından biri olan tefekkür, düşünme yeteneğinin insandaki aklî ölçülere göre çalışması olarak da ifade edilebilir (Yılmaz, 1998, s. 5).

Tefekkür; “düşünme, zihin yorma” (Devellioğlu, 1998, s. 1057) anlamına gelse de düşünmeyle beraber içselleştirme aşamasına geçilmelidir. Tefekkür meselenin özünü bilmektir; sonucunda sağlanan ise iç aydınlanmadır. İç aydınlanma, doğal olarak insanın iç ve dış dünyayla uyumunu sağlar. Bu uyum bireyin hayata bakış açısını sıradanlıktan kurtarır. Tefekkürle iç dünyası aydınlanan birey haz ve mutluluğu beraberinde yaşar. Bu uyum, mutluluk, farkındalık bireyin toplumla ilişkilerini düzenler. İnsanın ulvi ve süfli tarafları vardır. Tefekkür, kişinin süfli taraflarını azaltıp ulvi taraflarını artırmasını sağlar.

Dede Korkut Kitabı'nın özünü, tefekkür etmesi istenen insan oluşturur. Eserin mukaddimesinden başlayarak, doğumun anlatıldığı birinci boydan ölümün anlatıldığı son boya kadar, bütün kısımlarında insanlardan manevi erginlenmeleri, tekâmüllerinin tamamlamaları beklenir. Boylar, hem kahramanlarını hem de okuyucu veya dinleyicilerini bir anlamda seyrüsülukla

kemale erdirmeye çalışır. Bireyde bulunması gereken özelliklerin yanında bulunmaması gerekene özellikler de hayat hikâyeleriyle örneklendirilir.

Kitap, yasaklarıyla Oğuz dünyasının üyelerini “ne yapılmaz” prensibine uygun silahlandırmak ister. Öbür yandan bu prensip “ne yapılır” dünyasına yol açar. “Ne yapılmaz”lar bir yasak silsilesi oluşturur: kan hısımlılığının önünü alan yasaklar, kanun ve kurallara karşı savaşımağa imkân vermeyen yasaklar, toplum üyesinin öldürülmesi yasağı, aile içi ara bozma yasağı, kişisel çıkarı toplum çıkarından üstün tutma yasağı, doğa-uygarlık karşılığında her ne biçimde olursa olsun doğaya dönme yasağı babaya saygı göstermeme yasağı, yalan söz söyleme yasağı, tek başına karar verme yasağı (Abdullayev, 1995, s. 70).

Boylarda 15-16 yaşlarında erginlenmesi beklenen bireyin Tanrı kutu, erdem, eğitim, akıl, istisare, öğüt, din gibi değerlerle kendisine aktarılabacak ve onun tekâmülünü sağlayacak unsurları tefekkür etmesi gerekir. Bu değerler seyrü süluk sürecinde olduğu gibi yavaş yavaş bireyi olgunlaştıracaktır.

1.1. Erdem

Erdem kelimesinin ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllük, fazilet, bilgelik gibi anlamları vardır. Dinler üstü bir kavram olan erdem, bütün düşünce akımlarının ve dinlerin, insanda kazandırmaya çalıştığı ilk haslettir. En dikkat çeken anlamı insanın tinsel ve ruhsal yetkinliğini ifade etmesidir. Tinsel ve ruhsal yetkinlik bireyin iç ve dış dünyasının uyum içerisinde olmasıdır. Bu uyumu sağlayacak yegâne unsur “bilgi”dir. Bilgiye sahip olmak aynı zamanda bütün yaşamını akıl merkezli yürütmek demektir. Bilgi ve akıl merkezli yaşam ahlaki üstünlüğü sağlar. Bilgi, akıl ve ahlakın bir bireyde toplanması doğal olarak adalet, alçak gönüllük, doğruluk, hoşgörü, yiğitlik, fazilet, kararlılık, paylaşımcılık gibi hasletleri doğurur. Bütün bunların birleşmesi uyumu doğurur. Toplumlar bireylerinin erdemle yoğrulmasını, sağlanacak uyumla da medeni topluluklar seviyesine çıkılmasını arzularlar.

Dede Korkut boylarındaki erdem, tefekkürün ilk aşamasıdır. Türkçe sözlüklerde “fazilet” kelimesiyle karşılanan kelime (Ayverdi, 2008, s. 879) Muharrem Ergin tarafından “fazilet, terbiye, hüner, marifet” kelimeleriyle açıklanır (Ergin, 2009, s. 106).

Dede Korkut boylarındaki en temel prensiplerden biri toplumdaki uyumun tesis edilmeye çalışılmasıdır. Bu uyum, ancak erdemli olmakla sağlanır. Anlatılar sürekli olarak, bireyin erdemi sağlayan değerleri tefekkür etmesini tembihler. Mukaddimeden başlamak üzere bütün boylarda, erdemi sağlayan değerlerin önemi hayat maceralarıyla hissettirilir. Bireyin kemal sahibi olması salık verilir. Anlatıcı, Kan Turalı’yı överken kemal sahibi olduğunu özellikle vurgular; “Tekür, Kan Turalı’yı anadan doğma soydurur ve meydana gönderir. Kan Turalı

cemal ve kemal sahibi idi. Oğuzda yüz örtüsü ile gezen dört yüz yiğitten biriydi” (Ergin, 1997, s. 188).

Boylardaki kahramanların tümü erdemi sağlayan hasletlere sahiptiler. Her anlatıda erdemin varlığını anımsatan olaylara yer verilir. Bazen bu durum “aç doyurup çıplak donatmak”la özdeşleştirilir (Duymaz, 1998, s. 41). Bütün bunlar Dede Korkut Kitabı’nın aynı zamanda bir erdem kitabı olduğunu gösterir.

Erdemin sağlayacağı üstünlük, yükselme döneminde olan Osmanlının tam da ihtiyacı olan uyumu tesis edebilirdi. Başta hoşgörü olmak üzere kemale erdirecek bütün değerler Oğuz töresinde mevcuttu ve bu töreler tekrar hatırlatılarak yeni kimliklere referans olabilirdi.

1.2. Tanrı Kutu

Türk mitolojisi ve tefekkür sistematığında Tanrı Kutu, bireylerle yöneticilerin ilişkilerini düzenleyen inançlardandır. Kut inancı, Tanrı’nın kendi gücünden bazı unsurları insanlara vermesi demektir (Roux, 2012, s. 90). Türk hükümdarına idare etme hakkının Tanrı tarafından verildiğine inanılır. Örneğin Asya Hun imparatorunun unvanı “Gök Tanrı’nın, güneşin, ayın tahta çıkardığı Tanrı Kutu Tanhu”dur (Kafesoğlu, 2014, s. 239). Bu kut inancı dağımk boyları toplayıp nüfusu çoğaltmak, halkı doyurmak, giydirmek ve korumak için verilmiştir (Kafesoğlu, 2014, s. 247). Yarlık yani tanrısal buyruk olarak da kabul edilen Kut inancı, unsurların somutlaştırılmasını gerektirir. Örneğin, Gök Tanrı’nın somutlaştırılması ve benimsenmesi çerçevesinde onun kut verdiklerinin, ondan işaret taşıdıklarına inanılır. Türk düşüncesinde hakanlar, Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcileridir. Bu iddia gereği hakanlar, hükümdarlar yönetimi Tanrı adına yürüttüklerini iddia etmişlerdir.

Dede Korkut boylarında da kut inancı, yöneticilere karşı gelmemeyi ve onları Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul etmeyi gerektirir. Örneğin; Begil Oğlu Emren boyunda Begil, Oğuz’a asi olduğunu söyledikten sonra Hatun’u “Padişahlar Tanrı’nın gölgesidir, padişahına asi olanın işi rast gelmez” diyerek kocasını ikaz eder (Ergin, 1997, s. 218). Kut inancının en belirgin olduğu boy, Bamsı Beyrek’in anlatıldığı boydur. Anlatıda çocuğun doğumu için soylu Oğuz Beyleri, yüzlerini göğe tuttular, el kaldırıp dua ederler (Ergin, 1997, s. 55). Çocuksuz olan Kam Püre, Tanrı’dan kut almış beylerin duasıyla çocuk sahibi olacaktır. Doğan çocuğun adı da şükranları bildirmek amacıyla Bamsı konulacaktır ki Bam kelimesi gökyüzü anlamında kullanılır. Bamsı Beyrek de bu bağlamda Tanrı’dan kut almış olarak kabul görür.

Anlatılarda Oğuzların tam bilicisi olan Dede Korkut’un da Tanrı’dan kut aldığına inanılır. Mukaddimede geçtiğine göre velayet sahibi olması, Allah’tan gönlüne ilham gelmesi, gaybdan haber vermesi, Oğuz toplumunda müşavirlik yapması kut aldığı görüşünü kuvvetlendirir (Pehlivan, 2015, s. 296). Örneğin

Bamsı Beyrek boyunda, Dede Korkut, Deli Karçar'dan kız kardeşini isteyince, Deli Karçar onu öldürmek için kovalamaya başlar. Deli Karçar, Dede Korkut'u yakalamışken Dede Korkut Tanrı'ya sığınır, ismiyam duasını okur. Deli Karçar kılıcı çalar ama Dede Korkut'un duasıyla eli asılı kalır (Ergin, 1997, ss. 125-126).

Anlatıların tümünde hissettirilmeye çalışan kut inancı, Osmanlı padişahlarının da görevi Allah adına yürüttüklerine dair inancı kuvvetlendirmiş olur. İnancın referansı Oğuz töresinin anlatıldığı bu boylardır.

1.3. Mürşit ve Eğitim

Dede Korkut boylarında tekâmülün gerçekleşmesi için bir mürşide ve eğitime ihtiyaç hissedilir. Değerlerin benimsenmesinde ve içselleştirilmelerinde mürşidin yol göstermesi beklenir. Boylarda Dede Korkut ve babalar en önemli mürşitler olarak karşımıza çıkar. Mürşit aynı zamanda boylarda deneyimin karşılığıdır.

Boylarda baba-oğul ilişkisi sıklıkla işlenir. Bireylerin eğitiminden ilk olarak babaları sorumludur. Boyların adlarına dikkat edilirse Deli Dumrul'un, Kan Turalı'nın, Yigenek'in ve Segrek'in babalarının unvanları "Koca"dır. Duha Koca, Kanlı Koca, Kazılık Koca ve Uşun Koca gibi isimler babaların bilge, aksakal, tekâmüllerini tamamlamış kişiler olduğunu hissettirir. Boy adlarında, kahramanların adlarının babalarıyla anılmaları da önemli bir ayrıntıdır. Bu eğitim süreciyle ilgili olabileceği gibi baba ve oğulun sürekli beraber anılması ve erkek çocuklarının babalarına duydukları saygıyla ilgilidir. Bu durum boyda Kazan'ın, oğlu Uruz'un kendisiyle savaşa katılmasını istememesi üzerine, Uruz'un babasına seslenmesinde de belirginleşir;

Baba oğul kazanır ad için
Oğul da kılıç kuşanır baba gayreti için
Benim de başım kurban olsun senin için

Uruz babasının sözünü kırmaz. Çünkü o zamanda oğul baba sözünü iki eylemezdi. İki eylese o oğlanı kabul eylemezlerdi (Ergin, 1997, s. 160).

Yine Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey boyunda Uruz'un, babasına öğrenmek amacıyla sorular sorduğu görülür. Uruz babası Kazan'a sorar, "Düşman diye neye derler?" Kazan der: "Oğul onun için düşman derler ki biz onlara yetişsek öldürürüz; onlar bize yetişse öldürür" dedi. Uruz der: "Baba içinde bey yiğitleri öldürseler kan sorarlar mı?" Kazan der: "Oğul bin kâfir öldürsen kimse senden kan davalamaz" (Ergin, 1997, s. 158). Bu sorular Uruz'un acemilik sorularıdır. Sorulara verilen ölçülü cevaplar, aslında deneyimli bir zümrenin yeni nesile verdiği derslerdir. Böyle bir ölüm kalım savaşında ölçülü davranılarak verilen, babanın bilgeliğini yansıtan ve bilgiyle doldurulmuş bu dersler acemiliğin, bilgisizliğin defedilmesine yol açar ve bütünlükle deneyimsizliğe deneyim

tarafından indirilen güçlü bir darbe etkisi yapar. Soru soran şimdidir, cevap veren geçmiştir. Soru soran deneyimsizliktir, cevap veren deneyimdir. Soru soran dağınıklık, düzensizliktir; cevap veren kuraldır, düzenlilik (Abdullayev, 1995, s. 49).

Eğitim süreci hüner kazanıp güçlenmede de çok önemlidir. Çocuğun hüner kazanmasında en büyük vazife babaya aittir. Babalar görevlerini yapmadıklarında çocukları tarafından ikaz edilebilirler. Uruz Bey, babasının tahtı bırakacak bir yiğit evladım yok figanı üzerine:

A bey baba
Deve kadar büyümüşsün yavrusu kadar aklın yok
Tepe kadar büyümüşsün darı kadar beynin yok

Hüneri oğul babadan mı öğrenir, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir? Ne zaman sen beni alıp kâfir hudut boyuna çıkardın, kılıç çıkarıp baş kestir? Ben senden ne gördüm ne öğreneyim dedi (Ergin, 1997, s. 156). Bu cevap üzerine Kazan Bey, çocuğunu yanında savaşa yollamaya karar verir.

Boylardaki en önemli mürşit Oğuz'un her müşkülünü halleden Dede Korkut'tur. Her boyun ortak kahramanı olan Dede Korkut, tanrıdan kut almıştır. Bu yüzden dünyayı, uzlaşma ve Tanrı'nın buyruğuna göre düzeltme duygusuyla sever. Kendi içinde hissettiği uyumu çevresinde de kurmak ister. Dede Korkut, çevresindeki insanlara kuşku ve nefretle değil tedbir, güven ve sevgiyle yaklaşır (Günay, 1998, s. 5).

Dede Korkut ayrı ayrı dersler hâlinde toplumun temiz beynini yararlı bilgilerle doldurmaya çalışır:

Ayrı ayrı yollar izin deve bilir
Yedi dere kokuların tilki bilir
Oğul kimden olduğun ana bilir

Bu öğütlerden, derslerden sonra asıl isteğe geçiliyor ve bununla bilgisizliğin, yok edilmiş büyük ve en önemli aşaması bitiriliyor:

Er cömerdin er nakesin ozan bilir
Elinizde çalı ayıtan ozan olsun

Dede Korkut'un sonunda gelip söylediği sözler, Oğuz âleminin düzenini yoluna koyan, bu düzeni yaratan programın birleştirici parçalarını hatırlatıyor. Kurala çağırış, dolaylı olarak düzene ve uygar çevreye çağırıştı. Dede Korkut'un bir pir, bir lider olarak misyonuna dâhil olan asıl çalışma yönlerinden biri budur (Abdullayev, 1995, s. 21).

1.4. Akıl

Dede Korkut Kitabı'nda bireylerin akıllarını kullanmaları istenir. Akıl ile gücün birleşmesi için tefekkür etmeleri istenir. Akıl kullanmanın faziletleri anlatılarda

verilen örneklerle pekiştirilir. Böylelikle içselleştirmenin sağlanması amaçlanır.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda, Kan Turalı boğayla karşılaşır ama bir türlü yenilemezler. Kan Turalı; “Bu dünyayı erenler akıl ile bulmuşlardır. Bunun üzerinden sıçrayayım, ne hünerim var ise ardında göstereyim” dedi. Çekilince boğa düşer, üzerine çullanır ve başını keser. Deveyle mücadelesinde ise gücünü kullanır (Ergin, 1997, ss. 189-192). Ama en çok deveyle uğraşır. Boğa daha güçlü olmasına rağmen boğada akıl ve gücü beraber kullanmıştır.

Kan Turalı'ya bir kız bulan babası, oğlunun gitmemesi için engelleri sıralar. Kan Turalı, aklını kullanarak engelleri aşacağını aktarır (Ergin, 1997, s. 187).

1.5. İstişare

Türk devlet geleneğinin en temel hasletlerinden biri danışma/istişare kültürünün yaygın olmasıdır. Hakanlar, hükümdarlar devleti Tanrı'nın yarlığıyla yönetseler de her zaman danışma meclisleri ve danışmanlar bulundurmışlardır. Oğuz Kağan'ın yanındaki Uluğ Türük, Böğü Han'ın yanındaki ak sakallı ihtiyar, Osman Bey'in yanındaki Şeyh Edebali gibi bilgelerin Türk hafızasındaki değerleri, danışma kültürünü güçlendirir.

Dede Korkut Kitabı'nda da hanlar, beyler karar vermeden önce danışma meclislerini devreye sokarlar. Kitaptaki danışma meclislerinde bir bireyden ziyade kudretli Oğuz beyleri öne çıkar. Bütün meselelerin burada karara bağlanması gerekir. Bu meclis bir olay üzerine toplanabileceği gibi hanların sohbetinde de istişareler yapılabilirdi. Örneğin, Bamsı Beyrek, babasına evlenmek istediğini bildirince kimi alayım diye sorar babası. Bamsı Beyrek Banı Çiçek'i ister. Pay Püre Pay, Banı Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar'ı bildiğinden durumu kudretli Oğuz beylerine danışmaya karar verir (Ergin, 1997, s. 125).

Salur Kazan'ın evinin yağmalanmasını anlatan boyda Salur Kazan sarhoşken, danışma kültürünün çok da dikkate almadan av merasimi tertip etmeye karar verir. Felaketlerin ardından sarhoşken ve danışmadan aldığı kararın doğru olmadığını anlar (Ergin, 1997, ss. 95-102).

Kitapta danışma ve istişare mekanizmasının Dede Korkut'la bütünleştiği görülür. Örneğin Begil'in Boyunda Bayındır Han'ın, toplanan haraçları yiğitlere, beylere dağıttığı fakat o yıl sadece bir at, bir kılıç, bir cenk aleti getirildiğinden bunları nasıl dağıtılacağına Dede Korkut'la istişareden sonra karar verdiği anlatılır. İstişareyle Dede Korkut, bu üçünün de bir yiğide verilmesini ister. Onun da karakolluk görevini üstlenmesini ister. Begil dışında da kimse bu göreve razı olmaz (Ergin, 1997, s. 216). Bayındır Han'da önerileriyle iş görme yöntemini gösterdiğini anlamaktayız.

İç Oğuz'la Dış Oğuz'un savaşını anlatan boyda yine istişareye başvurulduğu görülür. Aruz Koca, Kazan'a düşman kesilir. Dış Oğuz beylerini çağırıp onlara bu davranışının nedenlerini anlatır. Sonra beylere danışır. "Beyler siz ne dersiniz? Beyler hitabı, hitaptan çok öneri kavramını içerir. Beylerle fikir alış veriş, Oğuz dünyasının yaşamaıyla ilgili birçok gerekli meraklar etrafında yapılır. Bu danışmalar iç sorunlar olabileceği gibi dış sorunlar da olabilir (Abdullayev, 1995, ss. 80-81).

1.6. Öğüt

Yeni bir toplumsal kimliğin inşasına eğer, eski kimlikler de kaynaklık edecekse, eski töreyi anlatan değerler öğüt olarak yeni nesile hissettirilmelidir. Bunun en güzel örneği Dede Korkut Kitabı'dır. Mukaddimedden başlamak üzere eserin bütün bölümlerinde öğütler ya bizzat aktarılır ya da anlatıların olay örgülerine yerleştirilir.

Allah Allah demeyince işler düzelmez, kadir Tanrı vermeyince er zenginleşmez. Ezelden yazılmasa kul başına gelmez, ecel vakti ermeyince kimse ölmez. Bir yiğidin kara dağ yumrusunca malı olsa yığar, toplar, talep eyler, nasibinden fazlasını yiyemez. Kibirlik eyleyeni Tanrı sevmez, gönlünü yüce tutan erde devlet olmaz (Ergin, 1997, ss. 73-74) gibi öğütler mukaddimedede verilen onlarca öğütten sadece birkaçıdır.

En can alıcı öğütlerden bazıları ölüm ve bu dünyanın faniliği ile ilgilidir. Boyların sonlarında Dede Korkut dünyanın faniliğini insanlara hissettirir. Örneğin Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunu Dede Korkut şu mısralarla sonlandırır:

Onlar da bu dünyaya geldi geçti
Kervan gibi konu göçtü
Onları da ecel aldı yer gizledi
Fani dünya yine kaldı
Gelimli gidimli dünya
Son ucu ölümlü dünya (Ergin, 1997, s. 94)

Salur Kazan'ın konu alındığı boy ise şu benzer mısralarla sonlandırılır:

Hani dediğim bey erenler
Dünya benim diyenler
Ecel aldı yer gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimli gidimli dünya
Son ucu ölümlü dünya (Ergin, 1997, s. 115)

Bu şiirlerin tümü bireye dünyanın faniliğini anlatarak tefekkür etmesini ister. Bu şiirler Yunus Emre'nin şiirlerinden farksızdır. Aşağıda, Yunus Emre'nin farklı şiirlerden alınmış iki dörtlük, aradaki benzerliği gösterir:

Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler
Üzerinde türlü otlar bitenler

Ne söylerler ne bir haber verirler
Dünya kimseye kalmaz
Bir misafirhanedir
Arifler ana dalmaz
Bilir ki efsanedir

Yunus Emre, şiirlerinde hiçbir zaman bireysel konular işlemez. Şiirleri, kaos ortamında doğru yolu bulmaya çalışan Türkmenlere nefes aldırır. Her zaman toplumsal konuları işler. Bu dünyanın geçiciliğini sıklıkla işler. Giriş bölümünde aktardığımız gibi Yunus Emre ve Dede Korkut Kitabı'nda da aynı mesajlar sıklıkla işlenir.

Boylardaki en önemli öğütlerden bazıları da uyku ve uykunun getirebileceği felaketlerle ilgilidir. Uyku, küçük ölüm olarak kabul edilir. Kâfirler ve casuslar en çok Oğuz beyleri uykudayken saldırır. Bu yüzden öğütlerde uykuya yenik düşülmemesi gerektiği hissettirilir. Uykunun küçük ölüm olarak nitelendirilmesi Salur Kazan'ın boyunda aktarılır. Salur Kazan kâfir eline yaptığı seferde yiğitlerine beyler gelin yatalım dedi. Kazan'ı küçücük ölüm tuttu, uyudu. Meğer Hanım, Oğuz beyleri yedi gün uyurdu. Onun için küçücük ölüm derlerdi (Ergin, 1997, s. 234). Uykudayken Toman tarafından tutsak edilir (Ergin, 1997, s. 234).

Başka bir örnekte Kan Turalı, Selcen Hatun'u alıp baba otağına dönerken uykusu gelir. Oğuz yiğitlerinin başına ne gelse uykudan gelirdi. Kan Turalı uyurken düşman gelir. Selcen Hatun'un Kan Turalı'yı uyandırmak için okuduğu şiirin bir kısmı şu şekildedir;

Gafil olma kara başını kaldır yiğit
Ne yatıyorsun kalk yiğit (Ergin, 1997, s. 194).

Yine Salur Kazan, oğlu Uruz ile sarhoş olup yatıyorken on altı bin kara elbiseli kâfir ata biner, Kazan üzerine dörtnala yetişir (Ergin, 1997, s. 157).

Uşun Koca Oğlu Segrek, bir türlü uykusunu yenemez. Uyuduğunda atının yularını kendi bileğine bağlar. Atın kulağı tetikte olduğundan, düşman geldiğinde hareket eder Segrek uyanır. Fakat üçüncü seferinde at oğlanın bileğinden boşanır ve kaçır. Bu arada Egrek'e kardeşini öldürmesi için pusu kurulur. Egrek kardeşinin uyuduğunu görür, kopuzunu alır:

Gurbete gelen yatar mı olur
Domuz damında yatar mı olur (Ergin, 1997, s. 231).

Anlatılarda uykunun zararlarından bahsedilir ve bunun tefekkür edilmesi gerektiği hayat hikâyeleri ile örneklendirilir.

1.7. Din

Bütün semavi dinler ortak temel değerlere sahiptir. Bütün değerler insanın hem bu dünyada hem de diğer dünyada huzura ermesini amaçlarlar. Bunun için, bireyin tefekkür ederek değerleri içselleştirmesi ve içselleştirilen değerlerin dinin isteği doğrultusunda dış dünyaya yansıtılması gerekir. İnsanların kemale ermelerini amaçlarlar. Dinler, bireyin iç ve dış dünyasının uyum içerisinde olmasını, bu uyumun genişleyerek aile ve toplum birlikteliğini sağlamasını hedeflerler. Dede Korkut Kitabı'nda İslamiyet'e ait birçok motif yer alır. İslamiyet'in kitaba ne kadar nüfuz ettiği, bireylerin İslamiyet'i içselleştirme durumları hakkında birbirinden farklı görüşler olsa da kitaptaki İslami motifler, bireyin davranışlarını düzenleyerek eserde hissedilen uyumun sağlanmasına katkı getirir.

Kitapta, kahramanların savaşa gitmeden önce sanki cihada gidiyormuş gibi hazırlanmaları dikkat çekicidir. Salur Kazan'a yardıma yetişen Oğuz beyleri, arı sudan abdest aldılar, ak alınlarını yere kodular, iki rekât namaz kıldılar. Adı güzel Muhammet'e salavat getirdiler (Ergin, 1997, s. 114).

Kitapta edilen dualarda İslamiyet'in etkisi güçlü şekilde hissedilir. Bamsı Beyrek'e Dede Korkut isim verirken; Allahutaala sana bir oğul vermiş tutuversin, ak sancak kaldırıncı Müslümanlar arkası olsun şeklindeki dua, bu etkinin hissedildiği dualardandır (Ergin, 1997, s. 121).

Boylardaki bazı birey/kahramanların İslamiyet'i içselleştirdiği aşikârdır. Örneğin Kan Turalı, uyuyakalınca düşmanları saldırıya hazırlanır. Selcen Hatun tarafından uyandırılıp düşmanı görünce kurduğu; "Amenna ve Saddakna maksudumuz Hak Taala katında hasıl oldu" (Ergin, 1997, s. 194) şeklindeki cümle bireyin İslamiyet'i benimsediğinin, iman ettiğinin ve inandığının işaretidir. Bireyler zor durumda kaldıklarında içselleştirdikleri din tezekküre yansır ve yaradandan yardım isterler. Örneğin Kan Turalı aslan ile mücadelesinde Allah'a yalvarır. "Sana sığındım cömertler cömerdi gani Tanrı, medet!" şeklindeki duasında Allah'ın onu yalnız bırakmayacağını farkındadır. (Ergin, 1997, s. 190). Yine Koca Oğlu Yigenek boyunda, Yigenek'in yaralanınca okuduğu şiir İhlas suresinin tercümesi gibidir (Ergin, 1997, s. 204). Ayrıca şiirde, kutsal kitaplarda adı geçen peygamberlere ve kıssalarına telmihte bulunulur.

Anlatılarda İslamiyet'i benimseyen kahramanların, irşad görevini de üstlendiklerini gösteren örnekler de mevcuttur. Begil'in kâfirlerle mücadelesinde söylediği şiirde Yigenek gibi peygamberleri kıssalarıyla birlikte iyi tanıdığı anlaşılıyor. Bunun yanında kâfire seslenerek; "Sen putlarına yalvarıyorsun, ben âlemleri yoktan var eden Allah'a sığındım" (Ergin, 1997, s. 224) cümlesi irşad olarak kabul edilebilir. Boğaç Han anlatısında İslami motif

olan Hızır'ın Boğaç'a yardım etmesi İslamiyet sonrası destanların ortak motiflerindedir (Ergin, 1997, s. 88).

Battalnâme, Dânişmendnâme, Saltuknâme gibi cihat ve fetih esasına dayanan destanların ortak motiflerinden biri kiliselerin yıkılıp mescit veya camilere dönüştürülmesidir. Bu dönüşümler, irşadın bir türü olarak karşımıza çıkar. Kahramanlarımızdan Yiğenek ve babası da kâfirlerle mücadelelerinden sonra kiliselere yıkarak mescide çevirirler.

Diğer bir örnek, Salur Kazan'ın evinin yağmalanmasını anlatan boyda Uruz'un, etinin koparılması için ağaca asıldığında ağaçla ilgili İslami motifleri sıralamasıdır. Bu durum onun İslami bilgilere sahip ve eğitilmiş olduğunu gösterir:

Mekke ile Medine'nin kapısı ağaç
Musa kelimün asası ağaç
Erlerin şahı Ali'nin Düldül'ün eyeri ağaç
Zülfikârın kanı ile kabzası ağaç
Şah Hasan ile Hüseyin'in beşiği ağaç (Ergin, 1997, ss. 108-109).

Kahramanların haram ve helal kavramlarına riayet etmeleri bir diğer ayrıntıdır. Örneğin Bamsı Beyrek'in harama karşı duyarlı olduğu esir tutulduğunda kâfire seslendiği şu mısralardan anlaşılabilir:

Bre pis dinli kâfir
Benim ağzıma söğüp duruyorsun tahammül edemedim
Kara domuz etinden yahni yedirdin tahammül edemedim (Ergin, 1997, s. 137).

Kitaptaki bireyler, genel anlamda İslamiyet'i benimsemiş, gereği gibi yaşamaya çalışan, mücadelelerinde buna uygun davranan kişilerdir. Dinler, onlara inananların kemale ermelerini amaçlarlar. İslamiyet de boylardaki bireylerin tekâmüllerini sağlar.

1.8. Rüya

İnsanlık tarihi boyunca bütün uygarlıklar, milletler, dinler rüyalara özel bir değer vermişlerdir. Rüyaların varlık ile yokluk, bu dünya ile öteki dünyalar, canlılar ile ölümler arasında iletişimi sağladığına; Tanrı'nın veya ruhların mesajlarını ilettiklerine, gelecekte haber verdiklerine inanan insanlar kültürlerini oluştururken bir rüya algısı yaratırlar. Bu rüya algısı çerçevesinde rüyaların bazı işlevleri olduğuna inanılır.²

Dede Korkut Kitabı'nda rüya motifi, Salur Kazan'ın evinin yağmalanmasını anlatan boyda geçer. Salur Kazan, rüyayı Kara Göne'ye şöyle anlatır; Kara

² Ayrıntılı bilgi için bk. (Çelepi, 2012).

kaygılı rüya gördüm, yumruğumda çırpınan benim şahin kuşumu ölüyor gördüm, gökten yıldırım ak otağımın üzerine çakıyor gördüm, kapkara duman yurdumun üzerine dökülüyor gördüm, kuduz kurtlar evimi dişleyip yırtıyor gördüm, kargı gibi kara saçımı uzanıyor gördüm, uzanarak gözümü örtüyor gördüm, bileğimden on parmağımı kanda gördüm (Ergin, 1997, s. 99).

Rüya, bireyin tefekkürü için önemli bir alandır. Bazı bilgilerin rüya aracılığıyla aktarılabilceğini hem semavi dinler hem de uygarlıkların inanç sistemleri kabul etmektedir. Zira Hz. Muhammet 23 yıl süren vahiylerin 6 ayını rüyada aldığını belirtir. Bu yüzden rüyanın kırk altıda biri rüyadır der. Türk kültüründe de rüyaların iç aydınlanmayı sağlayacağına yönelik sayısız örnek vardır. Anlatıda da Salur Kazan'a bir tehlikenin varlığı, rüyayı korku dolu bir sahneye çeviren unsurlarla verilmiştir. Salur Kazan rüyadan etkilenerek çıktığı avdan yurduna dönmeye karar verir.

2. Bireyin Tezekkürü

Bireyin bir düşünceyi veya teklifi kabul etmeden önce onu değerlendirmesi, düşünmesi anlamına gelen tezekkür terimi, bireyin içselleştirdiği davranışlar gereğince davranması, hatırlaması anlamlarına da gelir. Zihnî bir faaliyet olarak başlayan tefekkür, daha sonra kalbî ve ruhi bir fonksiyon hâline gelir. Bir zihin eylemi olarak yaşanan ve değerlendirilen tefekkürü, bir kalp ve beden eylemi olan tezekkür takip eder (Yılmaz, 1998, s. 5).

Tezekkür, bireyin düşünme, akıl ve tefekkürle edindiği ve içselleştirdiği hasletleri zamanı gelince hatırlaması, buna uygun davranması ve hayatına tatbik etmesidir. Birey, tefekkür ederek olgunlaştırdığı iç dünyasını daha sonra tezekkürle, hayatına tatbik etmeli, dışa yansıtmalı, yani tezekkür etmelidir. İhtiyaç hissedilen bireysel denge ve uyum böylelikle genişleyerek aile ve toplum uyumuna evirilecektir.

Dede Korkut Kitabında bireyin tefekkürü için erdem, Tanrı kutu, mürşit, eğitim, akıl, din, istişare, öğüt gibi birçok değer vardı. Bütün bu değerler bireydeki iç aydınlanmayı sağlar. Bireyin bunları tefekkür ederek tekâmülünün ilk aşamasını sağlaması beklenir. Tekâmülün tamamlanması bütün bu değerlerin tezekkürle, dışa yansıtılmasına, hayata tatbik edilmesine bağlıdır. Dede Korkut anlatılarında tefekkürle içselleştirilen değerler, hüner, alplık, hayâ, sadakat, itaat, liyakat ve namus gibi değerler olarak yansır.

2.1. Hüner

Değerleri içselleştirmiş bireyin bunları hayata geçirmiş olmasının ilk işareti hüner göstermesidir. Kahramanlık dönemi olduğundan, hüner "baş kesip kan dökmek"le özdeşleşmiştir (Duymaz, 1998, s. 41). Dede Korkut Kitabı'nda hüner sözcüğü, alp tipini yaratan şartlar gereği daha çok fiziki gücü önde tutan kuvvetli insan tipinin özelliğidir (Duymaz, 1999, s. 188). Kahramanlığa ihtiyaç

hissedilen yükselme döneminde, hünerin ne olduğu hikâyelerde sürekli olarak işlenir.

Hüner, tefekkürünü tamamlamış bireyden beklenen ilk davranıştır. Hüner, tefekkür unsurlarının kazandırdığı kemâl ile fizikî gücün birleşimidir. Bireyin kendi tekâmülünü tamamlayabilmesi için gerekli olan tezekkürün ilk aşamasıdır. Gelişimini çevresine kabul ettirmesinin ilk koşuludur.

Boğaç Han anlatısında hüner üzerine temellendirilmiştir. Anlatıda, fizik ve zekâ gücü bir boğa karşısında sınava sokulan delikanlı, ancak sınavdan başarıyla çıkarsa gelenek icabı bir ad alabilecektir. Birey, hünerini sergiledikten sonra, çevrenin görevi başlar. Yaşını Allah, beylik ve tahtı da Dede Korkut'un tavsiyesine uygun bir şekilde hareket eden babası Bayındır Han vermelidir. Bütün bunlar bireysel bütünlüğün sağlanması sonucu toplumla bütünleşme, toplum içinde belli bir şahsiyet ve hüviyetle yer alma haklarına sahip olma ve tekâmül örnekleridir (Ekici, 2001, s. 56).

Hüner sadece fiziki güç demek değildir. Hüner, fiziki gücü akıl ve zekâyla kontrol edebilmektir. Bu da tefekkürle ve içselleştirmeyle mümkündür. Boğaç Han, boğayla yenişemeyince boğanın alınına dayadığı yumruğu çekince boğa yüz üstü düşer. Oğlan bıçağına davranıp başını keser (Ergin, 1997, ss. 82-83). Bu başarıda aklını kullanması çok önemlidir.

Boğaç Han'ın hüner göstererek boğayı yenmesi, Oğuz Kağan'ın alplığını gösteren vahşi hayvanı öldürmesiyle aynı anlama gelse de sembolik değerleri farklıdır. Oğuz Kağan gücünü göstererek vahşi bir hayvanı öldürmüştür. Fakat Boğaç Han, sembolik değeri olan boğayı öldürür. Boğaç Han başka bir zaman ve düzlemin alpi olsa da halkın alptan beklediği yiğitlik boğa sembolizmiyle hissettirilir (Duymaz, 1999, s. 191).

Tekâmülün, seyrüstülükün başında olan bireyler, hünerin ne demek olduğunu bilmeyebilirler. Kan Turalı'nın babası "Kızı almak için hüner gerekli" deyince Kan Turalı hünerin ne anlama geldiğini bilmez. Altın akçe mi, katır deve mi der. Babası tekrar "Hüner gerek" der. Kan Turalı hünerin ne anlama geldiğini pek anlamaz (Ergin, 1997, s. 187).

Hüner bazen zor bir işi başarmaktır. Uşun Kocaoğlu Segrek boyunda Segrek, kavga eden iki çocuğa tokat atınca çocuklardan biri "Bize niye vuruyorsun, hünerin var ise kardeşin hapiste onu kurtar" der (Ergin, 1997, s. 226). Hüner acaba, kardeşi olduğunu ilk kez öğrenmesine rağmen, onu kurtarmaya ant içmek midir?

"Hüner nedir?" sorusunun cevabı defalarca sorgulanır. Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda Egrek, Bayındır Han'ın sohbetine ne zaman isterse gelir, beyleri çiğneyip Kazan'ın önünde oturur. Ters Uzamış adlı yiğit bu duruma kızar.

Beylerin her birinin oturdukları yere kılıçları ile, emekleri ile geldiğini söyler. “Sen baş mı kestir kan mı döktün, aç mı doyurdun, çıplak mı donattın?” diye sorar. Egrek; “Baş kesip kan dökmek hüner midir?” diye sorunca Ters Uzamış evet cevabını verir (Ergin, 1997, s. 225). Bunun üzerine akın dileyen Egrek, düşman tarafından esir edilir. Töreyle riayet etmeyen, yani hüner göstermeden Bayındır Han’ın meclisinde aklına estiği gibi davranan Egrek cezalandırılmış olur (Duymaz, 1999, s. 194)

Begil Oğlu Emren boyunda, herkesin kendini övdüğü bir ortamda Salur Kazan Begil’in hünerini över. Boğaları, geyikleri okla değil, yayının kenarıyla sıkıştırarak yakalamış. Zayıf ise kulağını deler bırakır, semiz ise öldürür. Kazan, “Bu hüner atın mıdır erin midir?” diye sorar. “Erindir!” derler. Kazan Han, “At işlemese er övünmez, hüner atındır.” der. Begil buna çok kızar, Bayındır Han’ın bahşişini geri verir (Ergin, 1997, s. 217). Bu konuşmadan hareketle erin tek başına hüner gösteremeyeceği, bu hünerde atın da er kadar önemli olduğunu anlamaktayız (Duymaz, 1999, s. 189).

Her hünerin yanında Allah’ın inayetinin olması gerektiğinin de farkındalar. Kan Turalı, Selcen Hatun için hüner gösterip yola çıkarsa da

Hak Taâla inayet eylese
Üç canavarı öldürsem
Güzeller sultanı, sarı elbiseli Selcen Hatun’u alsam

Mısraları Allah’ın izninin önemini farkında olduğunu gösterir.

Basat, Tepegöz’le mücadelesinde hüner gösterip onu her defasında alt etse de Tepegöz’ün “Oğlan, kurtuldun mu?” sorusuna her defasında “Tanrım kurtardı” diye cevap verir. Hatta Kümbet’in içinde kilitli kaldığında kelime-i tevhidi söyleyince kümbet yarılr (Ergin, 1997, ss. 212-213).

2.2. Alplık

Dede Korkut anlatılarının temellendirildiği unsurların başında alplık gelir. Anlatılarda alplığa ihtiyaç hissedildiği dönemi konu edinirler. Bir doğum motifiyle başlayıp ölüm motifiyle biten eser, hayatın her aşamasındaki alplığın faziletlerinden bahseder. Alplık, bireyin iç ve dış dünyasının uyumlu olmasına bağlıdır. Alp, bağlı bulunduğu geleneğin hafızasına uygun hareket etmelidir. Alp, tefekkürle iç dünyasını aydınlattıktan sonra, alplık yapacağı değerleri benimsemeli ve uğruna savaşmalıdır. Ailesi, toplumu, yöneticisi, dini bu değerlerin bazılarıdır. Boylarda bir alpin sahip olması gereken özellikler de aktarılır. Örneğin:

Kavgı günü önden at tepen
Alp erin erden adını saklaması ayıp olur (Ergin, 1997, s. 232).

Veya Begil Oğlu Emren boyunda yalnız yiğidin alp olmayacağı aktarılır (Ergin, 1997, s. 222).

Kan Turalı zor durumdayken Selcen Hatun ona yardım için düşmana saldırır. Kan Turalı onu tanımaz. Şöyle seslenir:

Kalkıp yerinden doğrulan yiğit ne yiğitsin
Destursuzca benim düşmanıma giren yiğit ne yiğitsin
Destursuzca düşmana girmek bizim elde ayıp olur (Ergin, 1997, s. 195).

Kan Turalı, gitmemesi için çok uğraşan anne ve babasına:

Bu kadar işten korkan yiğit mi olur
Alp ere korku vermek ayıp olur (Ergin, 1997, s. 187).

diyerek alpta bulunması gereken özellikleri aktarır.

2.3. Liyakat

Dede Korkut Kitabı'nın yönetici sınıfa birçok mesaj verdiği bilinmektedir. İktidar sahibi; becerikli ve tecrübeli olmalı, tedbirli davranmalı, öğüt dinlemeli, sır saklamasını bilmeli, görev verirken dikkatli davranmalı, eleştiriye tahammül etmeli, toplum menfaatini kendi menfaatinin üstünde tutmalı benzeri birçok mesaj verilir (Pehlivan, 2015, ss. 372-379). Fakat bu mesajların en önemlilerinden biri liyakati esas alması gerektiğidir. Alplık, yapan, hüner gösteren, devletin bekası için kendini feda etmeye hazır olanların ödüllendirilmesi, bunu yaparken de liyakatin esas alınması salık verilir.

Liyakat esaslı ödüllendirmenin en güzel örneği Dirse Han Oğlu Boğaç Han anlatısındadır. Boğaç Han, babasının onu okla vurmasına rağmen babasını esaretten kurtarıncı Hanlar Han'ı tarafından ödüllendirilir. Ona beylik verilir (Ergin, 1997, s. 94). Öncesinde giriştiği mücadeleden başarıyla ayrılınca bizzat Dede Korkut Dirse Han'a şöyle seslenir:

Hey Dirse Han beylik ver bu oğlana
Taht ver erdemlidir
Boynu uzun cins at ver bu oğlana
Biner olsun hünerlidir
Ağıllarda on bin koyun ver bu oğlana
Etlik olsun erdemlidir
Develerden kızıl deve ver bu oğlana
Yük taşıyıcı olsun hünerlidir
Altın başlı otag ver bu oğlana
Gölge olsun erdemlidir
Omuzu kuşlu cübbe elbise ver bu oğlana
Giyer olsun hünerlidir (Ergin, 1997, ss. 82-83).

Dede Kokut, erdemli olan, hüner gösteren Boğaç Han'a taht, otağ, at, koyun, deve verilmesini salık verir. En dikkat çeken bir rütbe sayılabilecek omuzu kuşlu cübbe verilmesini tembihler.

Göçebe toplumlarda, bireyin sıkıca örgütlenmiş sosyal tabakalaşmayı aşabilmesi, ona karşı gelebilmesi için kılıcı ile büyük bir başarı kazanması gerekir. Kahramanlık başarısı, bireyin ilerlemedeki engelleri ortadan kaldıran en önemli insani niteliktir. Hikâyeler, kahramanca başarının ve beylerin sosyal konumunun nasıl iyiye doğru değiştirdiğini gösteren örnekler verir (Başgöz, 1998, ss. 28-29). Örneğin; Egrek ne zaman çadıra girse başköşeye oturur. Çünkü bu yeri kılıcıyla kazanmıştır. Begil'in oğlu Emren, savaştan zaferle döndüğünde, Hanlar Hanı, onu yanına çağırır ve kardeşinin yerinden daha üstün sayılan bir yere, oğlu Uruz'un sağına oturtur.

Bamsı Beyrek, bir macerasında bir grup bezirgânı kurtarır. Bezirgânlar, Bamsı Beyrek'i babası Pay Püre Pay'ın yanında görünce, Bamsı Beyrek'in elini öpmek isterler. Pay Püre Pay kızar, "Ata dururken oğul eli öpülür mü?" der (Ergin, 1997, s. 120). Fakat daha sonra baba oğlunun hüner gösterdiğini duyunca mutlu olur.

Bamsı Beyrek'e düğün hediyesi olarak kırmızı kaftan verilir. Kırmızı kaftan giymesi diğer yiğitlerin hoşuna gitmez. Zira onlar beyaz kaftan giymekteler. Bunu tekebbürlük olarak algırlar. Ama kaftan sırayla giyilecek ve en sonunda bir dervişe verilecektir (Ergin, 1997, s. 129).

Dede Korkut anlatılarındaki liyakat anlayışı, yükselme dönemini yaşayan bir devletin güçlenmesi, bekası ve iç dinamiklerinin uyumlu olması son derece önemlidir.

2.4. Sadakat

Türk kültüründe, yöneticiler devleti yönetme görevini Tanrı'nın yarlığıyla üstlenmişlerdir. Devletin bekası, bireylerin devletle olan ilişkilerine bağlıdır. Karşılıklı görevlerde bireye ait ilk görev devlete ve yöneticisine bağlı olmak ve sadakat göstermektir. Yöneticilere düşen ilk görev her koşulda genelin menfaatini gözeterek karar vermek ve bu ilkeye sadakat göstermektir. Dikkat çeken bir ayrıntı da her boyun sonundaki duanın aslında baştaki yöneticiye olan bağlılığı, sadakati göstermesidir.

Sadakat tezekkürünün temeli, Tanrı kutunu tefekkür etmektir. Dede Korkut kitabında bu mesaj, hikâyelerin çoğunda karşımıza çıkar. Örneğin İç Oğuz'la Dış Oğuz'un mücadelesinin anlatıldığı boyda öz dayısı Aruz, Beyrek'in ant içip Kazan'a asi olmasını ister. Fakat Beyrek bunu canı pahasına kabul etmez (Ergin, 1997, ss. 248-249). Beyrek böylelikle sadakatini göstermiş olur.

Anlatılarda, kendi devleti dışında hiç kimseyi övmemek sadakat olarak kabul görmüştür. Kâfirler, Salur Kazan'ın kendilerini övmelerini isteyince; "Yüz bin

er görse bile yüzünü dönmediğini, Muhammed'in dini aşkına kılıç vurduğunu, ak meydanda yumru başı, top gibi kestiğini, o zaman bile erim beyim diye övünmediğini, övünen erenleri hoş görmediğini söyler. Oğuz erenleri dururken seni övmem" der (Ergin, 1997, s. 236).

Salur Kazan'ın evinin yağmalanmasını anlatan boyda altı yüz kâfir, çobanı itaat etmeye çağırırsalar da bir yiğit olan ve emaneti korumaya ant içmiş Karacuk Çoban, kâfirlere hakaret edencesine gözdağı verir (Ergin, 1997, s. 98). Çobanın yanındaki iki kişi kâfirlerle mücadelede şehit olur. Çoban malı korurken, yanındakilerin koyunlar için ölümü şehadet olarak anlatılır. Bu koyunlar Salur Kazan'a ait olsa da Salur Kazan halk için var. Malı korunan halkın kendisidir. Devlet malı uğruna verilen mücadelede ölüme şehadet gözüyle bakılmaktadır.

Karacuk Çoban'ın en hâkim vasfı bireysel ve toplumsal ahlak ve değerlere bağlılığıdır. Anlatıda iyi huylu, ahlaklı, cesur ve iyi bir savaşçı özelliklerine sahip olan Karacuk Çoban'ın, bu değerlere sadakat göstermesi, onun toplumsal iş bölümü içerisinde icra ettiği işin gerektirdiği gibi davrandığını gösterir. Bu aynı zamanda vazifeye sadakattir (Çobanoğlu, 1999, s. 172).

Dirse Han Oğlu Boğaç anlatısında ara bozucular Dirse Han'a oğlu hakkında şunları anlatırlar: "Senin oğlun yerinden doğruldu, göğsü güzel koca dağa ava çıktı, sen var iken av avladı kuş kuşladı. Anasını yanına alıp geldi, al şarabın keskininden içti, anası ile sohbet eyledi, babasına kast eyledi. Kudretli Oğuz'un üstüne yürüdü. Nerede güzel ortaya çıktı ise çekip aldı, ak sakallı ihtiyarın ağzına sövdü" (Ergin, 1997, ss. 83-84). Bütün siyasi, sosyal değerlere sadakatsizlik yapıldığı yönde iftira ediliyor. Değerlere bağlı olan Dirse Han, kamu yararını düşünerek bu değerlere ihanet ettiği için çocuğunu (çok sonradan doğmuş olsa da) gözden çıkarır. Böylelikle Dirse Han, halkına sadakatini göstermiş olur.

Kazan, başkalarına örnek olsun diye oğlunu cezalandırmak ister. Savaş kurallarının bir kez daha bozulmaması için oğlunu kurban etmeye hazır olan baba, içinde hiçbir kişisel, gizli duygunun uyanmasına izin vermez. Keskin ve kararlı biçimde davranmaya hazırlanır. Yalnız genelin, sosyal çevrenin çıkarı için çalışır (Abdullayev, 1995, s. 85).

Yükselme dönemini yaşayan Osmanlı için, devlete ve yöneticilere sadakat son derece önemlidir.

2.5. Namus

Kitapta bireylerin namus değerine uygun hareket etmeleri istenir. Namus anlayışı aile, kahramanlık, devlet gibi geniş bir çerçeveye sahiptir. Örneğin, Kan Turalı'nın anne ve babası bir kız için bu kadar engelin aşılamayacağını söyleseler de namus için durmadığını gördüklerinden oğulları Kan Turalı'nın

Selcen Hatun için savaşmasına razı olurlar (Ergin, 1997, s. 187). Bu örnekte olduğu gibi söz konusu namus, kadının namusu mudur kahramanlık namusu mudur? İlk engelde boğayla karşılaşıldığında kâfirler bile “Yıkılsın Oğuz elleri, kırk yiğit bir bey oğlu ile bir kızdan ötürü ölmek ne oluyor” derler (Ergin, 1997, s. 189). Fakat Kan Turalı, alplık namusundan bahsetmektedir. Selcen Hatun’u alamamak kahramanlıkla ilgili bir namustur.

Salur Kazan anlatısında Şöklü Melik, Uruz’un etini bütün kızlara yedirmeyi, böylelikle annesini bulmayı amaçlar. Anne bu durumu oğlu Uruz’la istişare eder. “Etini yiyeyim mi ya da pis deli kâfirin döşegine gireyim mi?” der. Ana hakkın Tanrı hakkı olmasa annesini kan revan içinde bırakacağını söyler. Etini yemesini hatta herkes bir yerken iki yemesini ister (Ergin, 1997, ss. 107-108). Burada aile namusu ve devletin bekası birleşir. Uruz büyük bir erginlik gösterir. Aile ve devlet istikbali için kendi etinin kesilmesini göze alır.

2.6. İtaat

Kitabın en bariz özelliklerinden biri iktidar merkezliktir. Kahramanlar, yöneticiler ve onların çocuklarıdır. Anlaşıldığı kadarıyla kitap, iktidarın yanındadır (Pehlivan, 2015, s. 287). Anlaşıldığına göre, yazar okuyucu veya dinleyicilerin de iktidardan yana olmalarını ve itaat etmelerini arzulamaktadır. Anlatılarda bireyin, ailesine, yöneticilerine ve Dede Korkut’a itaat etmesi istenir. Bu süreç kahramanın doğru olanı bulabilmesine yardımcı olacaktır. İtaat edilmezse kötü sonuçlar doğacaktır. Örneğin Uruz, babasının “Yüksek bir yere çık beni izle, savaşma” sözünü tutmadığı için esir düşer (Ergin, 1997, s. 162).

2.7. Hayâ

Dede Korkut Kitabı’nda hayâ, edep önemli bir değerdir. Bireyin sağlıklı bir ruh hâlinin olduğunun işaretidir. Genel anlamda Türk, özel anlamda Oğuz töresinin dayandığı temel ilkelerdendir. Dede Korkut anlatılarında bireyin tekâmülünde önemli bir aşamadır. Örneğin Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek, bir geyiği kovalar. Geyik, yeşil çayırın üzerinde kırmızı bir otağın önüne gelir. Bamsı Beyrek, kırmızı otağın önüne varmaya hayâ eder. Banı Çiçek, olanları izler ve Beyrek’in avından pay ister. Bamsı Beyrek, avcı değil bey olduğunu söyledikten sonra avın tümünü verir ve edeplince oradan ayrılır (Ergin, 1997, s. 122).

Sonuç

Oğuzların temsilcisi Osmanlı, yükselme döneminin başlarında hükümrânlığının sürdüğü bölgelerde bir toplumsal kimlik inşasına başlar. Bu süreçte fiziki olarak fethedilen toprakların manevi olarak benimsenmesi sağlanacaktır. Bu doğrultuda yoğun bir kültür hareketine girişen Osmanlı, Dede Korkut Kitabı'nın yazılmasını veya derlenmesini sağlamış olabilir.

Dede Korkut Kitabı, Oğuz töresinin mesajlara dönüştürülerek edebî eser hâline getirilmiş hâlidir. Eserde en çok bireyin tekâmülüne önem verilir. Tekâmülün gerçekleşmesi tefekkür ve tezekkürün uyumuna bağlıdır. Eserde erdem, Tanrı kutu, mürşit/eğitim, akıl/istişare, öğüt, din, rüya gibi unsurları tefekkür ederek içselleştirmesi beklenen birey bunları hüner, alplık, liyakat, sadakat, namus, itaat, hayâ olarak dışa yansıtmalı ve hayatını buna göre düzenlemelidir. Osmanlı, yükselme döneminde kemale ermiş, tekâmülünü tamamlamış bireylere muhtaçtır. Bu bağlamda anlatılar, kemale ermeye çalışan bu bireylerin seyrüsülük'lerinin cisimleşmiş hâlidir. Tefekkür ve tezekkürü uyumlu bir şekilde hayatlarına uyarlayan bu insanlar, Osmanlı'nın yükselme döneminde ve gelişmesinde ihtiyaç hissettiği en önemli desteği sağlamış olacaktırlar.

Aşağıdaki şekilde, sıradan biri olan bireyin tefekkür ederek, içselleştirilmesi beklenen değerleri benimsemesi, sonrasında bunları yaşamına uyarlaması yani tezekkür etmesi; neticesinde ise tekâmülünü tamamlayarak, sıradanlıktan kurtulup kâmil insana dönüşümü anlatılmaktadır.

Kaynakça

- Abdullayev, K. (1995). *Gizli Dede Korkut*. K. Üstünova (Akt.). Bursa: Ekin Yayınları.
- Arslan, F. (2007). Bireyselleşme Sürecinde Dirse Han Oğlu Buğaç. *Türk Dili Dergisi*, 666, 498-505.
- Arlan, M. ve Köktürk, M. (1997). Boğaç Han Hikâyesinde Davranış Analizi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2, 247-255.
- Ayverdi, İ. (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1942). İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-300.
- Başgöz, İ. (1998). Dede Korkut Destanında Epitetler. *Millî Folklor Dergisi*, 37, 23-35.
- Bayat, F. (1999). Dede Korkut Kitabında Devletçilik. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni* içinde (ss. 63-77), AKMB Yayınları.
- Boratav, P. N. (1958). Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, XIII(48), 31-62.
- Çelepi, M. S. (2012). *Türk Halk Kültüründe Rüya*. Basılmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). Süreklilik ve Değişme Açısından Dede Korkut Hikâyelerinde Çoban Kavramı. *IV. Türk Yazarlar Kurultayı-Bildiriler* içinde (ss. 171-187), Ankara: İLESAM Yayınları.
- Develliğlü, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Duymaz, A. (1998). Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme. *II. Milletlerarası Dede Korkut Kollokyumu* içinde (ss.39-52), Bakü.
- Duymaz, A. (1999). Dede Korkut Kitabında “Hüner” ve “Erdem” Kavramları Üzerine. *IV. Türk Yazarlar Kurultayı-Bildiriler* içinde (ss. 187-199), Ankara: İLESAM Yayınları.
- Ekici, M. (2001). Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük. *Millî Folklor*, 32, 50-60.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı II*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gökalp, Z. (2005). *Türk Töresi*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Gökay, O. Ş. (1994). Dede Korkut. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C.9, ss.77-80), TDV Yayınları.
- Günay, U. (1998). Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili. *Millî Folklor Dergisi*, 37, 3-12.
- Günay, U. (1999). Dede Korkut Kitabı ve Toplumsal Değerlerin Tahlili. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni* içinde (ss.191-202), AKMB Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Ocak, A. Y. (1992). Battalnâme. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C.5, ss.206-208), TDV Yayınları.
- Öztürk, N. (2012). *Düstûrnâme-i Enverî. Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Pehlivan, G. (2015). *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Uludağ, S. (1995). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul.
- Yılmaz, H. K. (1998). Tefekkür ve Tezekkür. *Altınoluk Dergisi*, 144, 5.
- Yüce, K. (1987). *Saltuk-nâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yücel, A. (1999). Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikâyesinde Töre. *IV. Türk Yazarlar Kurultayı-Bildiriler* içinde (ss.345-353), Ankara: İLESAM Yayınları.

